

VITO BETTERA - VODOPIĆ

RUDOLF MAIXNER

O Vitu Mariji Bettera Vodopiću, autoru francuskih brošura protiv Metternicha, koje su, neposredno nakon Bečkog kongresa, pobudile pažnju diplomatskih kancelarija i urodile čitavim snopovima izvještaja austrijske policije, kojoj je Vito konačno dopao ruku i umro u zatočenju, opširnije je pisao samo Lujo Vojnović.¹ Ali autoru »Pada Dubrovnika« afera je Bettera bila zapravo događaj, koji se odigrao na rubu velike historijske freske, koju je naslikao oduševljenim potezima. Kraj principijelnog borca za uspostavu Republike Dživa Natalija, koji je sve žrtvovao za svoj cilj, Vito je prozaična, pomalo pustolovna figura, koja je dospjela u politički vrtlog tek stjecajem prilika. Uza sve to je Lujo Vojnović ne samo postavio na pravo mjesto tu aferu, nego je iznio i vrijedan arhivski materijal u svezi s pojavom dviju Vitovih brošura, analizirao je sadržaj i odjek druge brošure te objavio korespondenciju austrijskog poklisara Pavla Esterhazyja s Metternichom. No prvu je brošuru prikazao sasvim ukratko, dobivši je u posljednji čas, već za štampanja »Pada Dubrovnika«. Iznoseći opće crte Vitova životopisa Vojnović se ograničio da reproducira podatke zabilježene u dubrovačkom godišnjaku »Epidauritano«.² Preciznije podatke za taj životopis iznio je 1941. prof. dr. Josip Nagy, na temelju arhivskih istraživanja u Beču i objavio ih u knj. II. Hrvatske enciklopedije. Na taj se način znade, da je Vito, rođen u Dubrovniku 11. XII. 1771.,³ pao u ruke austrijskom redarstvu g. 1824., da je potom bio šest godina u zatvoru, a da je nakon sudskog rješenja, kojim je bio oslobođen, ipak zadržan u zatočenju i umro u Munkačevu 4. X. 1841.

¹ Dr. Lujo Vojnović, *Pad Dubrovnika*, Zagreb 1908, knj. II. Dodatak: afera Bettera (str. 385—412).

² *Epidauritano*, *Lunario Raguseo per l'anno 1906. Notizie storiche di Ragusa dal Diario di Biagio Stulli* (nastavak), str. 36—38, nepotpisana bilješka, kojoj je vjerojatno autor kapetan Antun, sin dr. I. Kaznačića, koji se 1896. preselio iz Dubrovnika u Goricu. Kasnijih godina on je neke od svojih prinosa u »Epidauritano« potpisivao sa »C«, a o Betteri je izmjenjivao misli u korespondenciji s Dušanom Preradovićem i Milanom Rešetarom.

³ Tako Vojnović, op. cit. str. 386, po »Epidauritano«, Nagy: rođ. 11. XII. 1770.

Tu Vitovu biografiju nastojat ćemo popuniti, prikazavši aferu s uzapćenim pismom Vitovim njegovu bratiću Bari Prosperu, na temelju policijskih spisa u zadarskom arhivu, i analizom Vitove knjige iz 1816., koja daje mnogo uporišta za poznavanje Vitovih sveza, koje nisu bile samo društvene, nego i literarne. Među njegovim prijateljima u Beču bio je naime stari knez de Ligne. Kako su se bečki događaji, koje opisuje Vito, odigrali 1812—1813, to ćemo se držati kronološkog reda.

* * *

Knjiga »Mémoires sur une époque de ma vie ou Appel aux hommes d'honneur et en particulier à ceux de l'Empire de Russie d'une injustice éprouvée à Vienne, par Vite-Marie de Bettera-Wodopich, gentilhomme ragusain«, izašla je u Londonu kod tiskara Schulze & Dean XIII., Poland Street, Oxford Street, 1816. na 112 str. u 8. Primjerak, koji se nalazi u knjižnici Jugoslavenske akademije nosi autorovu posvetu »à Monsieur de Gouzy de la part de l'auteur avec ses compliments très respectueux, Londres ce 15. octobre 1817«, a poklonio ga je Akademiji Dušan Preradović, sin Petra Preradovića, g. 1902. ili 1903.⁴ Na str. 1, pod naslovom »Mémoire«, autor daje uvod, koji u prijevodu glasi: »Četiri sam godine podnosio nepravdu, sa čitavim tereotom nametnute mi šutnje. No tada sam bio u Beču, gdje sam gotovo uvijek vidio, da je slabi žrtvovan svemoćnim ministrima. Zahvaljujem Nebu, da sam došao u Englesku, jedino utočište slobode mišljenja i pisanja, u kome čovjek dobra vladanja (»homme de bien«), ravan velikašu (»égal à l'homme au sein des grandeurs«), može dići svoj glas pritužbe, kada ga tlače. Ono što ću ponoviti Englezima i cijeloj Evropi potkrijepljeno je dokumentima, a dogodilo se u Beču, u listopadu 1812., u znamenito doba požara Moskve, odakle je Napoleon datirao svoja svečana izvješća iz Kremlja (»ses pompeux Bulletins du Kremlin«) i kada se Metternichova stranka smiješila nadi, da će rusko carstvo biti potisnuto (»refoulé«) prema Aziji. — Dugujem uspomeni prijatelja, za koga su držali, da je otrovan, dugujem ruskoj vladi, kojoj sam bio najodaniji podanik, da izvedem iz groba nesretnika, koji je izdahnuo u mojem naručju«.

Zatim dolazi prikaz smrti Vitova prijatelja Jean-Baptiste de Malia, državnog savjetnika u službi ruskog cara. Autor prikazuje najprije samo ga sebe: »moje je ime Vito-Marija de Bettera;⁵ rođen sam u Dubrovniku. Stara je povijest moje domovine vezana uz slavna djela imena Bettera, koji su se istakli svojom hrabrošću i domoljubljem«. Zatim prikazuje svoje protivnike: vitez Ott (»le chevalier d'Ott«), državni

⁴ V. njegovo pismo iz Pule 29. VI. 1905. M. Rešetar (u Institutu za književnost Jug. akademije).

⁵ L. Vojnović mu odriče plemstvo, dopuštajući ipak, da su Vodopići, iz koje je obitelji bila Vitova majka, bili pridruženi vlasteli. »Epidauritano« (loc. cit.) veli, da se ne treba čuditi, što je Bettera uzeo naslov plemića, jer je dubrovačka vlada davala taj naslov svakom građaninu, koga bi izaslala u inozemstvo, ali samo dok je trajala njegova misija.

savjetnik u ruskoj službi, rodom Alzašanin; doktor Cappellini, Toskanac, liječnik Mallijin, odlikovan redom sv. Vladimira; Giorgi, također Toskanac, umirovljeni austrijski kapetan.

Mallia je, veli pisac, ostao u Beču god. 1809. za druge invazije Francuza. Napoleonov ministar policije general Savary dao ga je baciti u zatvor, što je bilo zagonetno, jer je između Rusije i Francuske tada bio mir. No saznalo se, da su agenti francuskog redarstva premetnuli ne samo njegovu blagajnu, nego i njegove tajne papire, pod sumnjom, da Mallia dijeli novac, da bi ojačao položaj grofa Stadion protiv pristaša njegova takmaca Metternicha, koji je bio za mir i za ženidbu Marije Lujze s Napoleonom te je nastojao doći na mjesto Stadionovo kao ministar vanjskih poslova. Metternich je u tom uspio,⁶ i bečki mir bi potpisan. »Tada se nalazila u Beču lijepa kneginja Bagrathion.⁷ Bila je iskreno privržena Stadionu, veli Bettera, dok je on bio u ministarstvu; no kako je prije svega («essentiellement») bila zaljubljena u lisnicu vanjskih poslova, a ne u Stadionovu osobu, uperila je svoje strijele u Metternicha, i nije joj bilo teško privezati ga uza svoja kola«. Tada je spasila bila Malliju, ali zato, što su kod njega bili u zalogu njeni dragulji, koje očito ne bi francusko redarstvo bilo vratilo, da je Mallia bio smaknut. Tako je Mallia izašao iz zatvora, olakšan »za nešto biserja, koje je prošlo kroz toliko ruku, da se bilo izgubilo«.

Mallia je ostao u Beču i g. 1812. čak i nakon odlaska ruskog poklisara grofa Stackelberga. Njegova je kuća postala stjecištem svih protivnika Napoleonovih, mnogih Bečana, koji su glasno kritizirali Metternichovu politiku, a među njima je bio i Stadion. Ruska bi vlada tada imala koristi od takve promjene, a Mallia je u toj borbi dvaju suparnika dijelio zlato, »moćan razlog, osobito u zemlji, gdje je papirnati novac bio bez vrijednosti«. U tom je času, neposredno pred Napoleonov slom u Rusiji, »okrutna Parka« prerazala nit Mallijina života. Da li je to bio slučaj? Autor odgovara objavljujući spomenicu pod naslovom *Species facti*, koju je bio predao austrijskom ministru policije barunu Hageru, koji ga je bio pozvao k sebi 19. XI. 1812. Hager mu je tom zgodom rekao: »G. Bettera, grof Metternich mi je sinoć kazao, da ste mu vi ispričali tolike pojedinosti o potankostima, što su prethodile smrti viteza Mallije i slijedile je, da sam držao za potrebno, da vas pozovem, da mi to ponovite«. Pošto je ispričao, što znade, Bettera je dodao, da u toj stvari nije tužitelj, ali da ipak ne može šutjeti.

Pismeni prikaz («Species facti») nosi datum 25. XI. 1812. Mallia je obolio od nahlade 23. X., a do njegove ga je smrti (14. XI.) Bettera, koji ga je poznao 14 godina, posjećivao dvaput na dan. 9. XI. posjetili su ga Ott, Cappellini i Giorgi, za koga Bettera veli, da je po zani-

⁶ Stadion je odstupio s ministarstva vanjskih poslova nakon bitke kod Wagrama (6. VII. 1809). Metternich je definitivno imenovan ministrom vanjskih poslova 8. X. 1809.

⁷ Katarina Bagration (rođ. 1783), praunuka carice Katarine I., žena, kasnije udovica ruskog generala, igrala je u bečkoj diplomatsko-policijskoj kronici prije i za Bečkog kongresa istaknutu ulogu.

manju bio lihvar. Oni su pozvali Malliju, da s obzirom na svoje teško stanje sastavi oporuku. Mallia je to učinio i ostavio svoju zbirku umjetnina ruskom caru. Osim toga je odredio razne legate, među njima, kako ćemo kasnije vidjeti, i Betteri. Izvršenje je oporuke ostavio ruskom poslanstvu u Beču, a tek u drugom redu, ako ruskog predstavništva više ne bi bilo u Beču, ruskom drž. savjetniku Ottu. Iste je noći dr. Cappellini dao bolesniku neki bijeli prašak. Njegovo se stanje sve više pogoršavalo. 11. ujutro Bettera je zatekao Giorgija gdje pretražuje Mallijin писаći stol. Istog je dana bolesnik saznajući, da mu je liječnik dao žestok purgativ, stao vikati, da je to umorstvo, jer on već 20 dana ne spava i ne jede. Duskora je pao u agoniju. Posljednje je noći Bettera zatekao Otta i Giorgija kako premeću Mallijin писаći stol. Oni i Cappellini su odsele pod svim mogućim izgovorima udaljivali Betteru i na koncu, kad je smrt nastupila, udesili su tako, da je obdukciju izvršio sam Cappellini, bez nazočnosti drugih liječnika, očito zato, da se ne bi otkrilo, od čega je Mallia umro.

Nakon toga Bettera zahvaljuje Hageru izjavljujući, da bi bez tog čestitog i prosvijećenog čovjeka zacijelo bio stradao od mržnje Metternicha i njegovih štitičenika Capellinija, Otta i Giorgija. Nešto nakon Mallijine smrti stigla je u Beč vijest o smrti generala Bagrationa, pa je i Bettera pošao do kneginje, da joj izjavi svoje saučešće. Našao je tamo samo g. de Fombrun,⁸ pred kojim mu je lijepa udovica oštro zaprijetila: »Čuvajte se, g. de Bettera, jer ako se g. Ott prituži Metternichu, mogli biste imati neugodnosti. Sinoć je naime ovdje (Metternich) pripisao svu krivnju vama«. Bettera je sutradan potražio Metternicha i zamolio, da ga sasluša, prije nego što ga osudi. Metternich je nato porekao riječi kneginjine,⁹ izjavivši samo, da se Ott trebao bio pozvati na svoje svojstvo ruskog diplomata, pa se tada Bettera ne bi mogao upletati. Metternich se tobože iznenadio, kad mu je Bettera ispričao sve šta je znao o Mallijinoj smrti, ali mu je savjetovao, da pusti stvar u miru i neka ne upropasti šezdesetogodišnjeg Otta, oca porodice. Sam je Ott dolazio Betteri, da ga nagovori, neka se ne protivi, da on, Ott, pregleda Mallijine papire, važne za rusku vladu, prije nego što oporuka bude službeno otvorena. Bettera je pristao i na to, ali je tražio, da bude prisutan grof Mocenigo,¹⁰ ruski poslanik u Napulju, koji je tada boravio u Beču. Ott je tobože pristao, ali pošto se posavjetovao s »proročistem«, t. j. s kneginjom Bagration, sam je pristupio pregledu papira, očito jer je znao, da će ga austrijska vlada i onako priznati kao izvršitelja oporuke.

⁸ Očito se radi o francuskom emigrantu, pridijeljenom engleskom poslanstvu u Beču, Fontbrune, koji je bio prijatelj kneginje Bagration (v. August Fournier, Die Geheimpolizei auf dem Wiener Kongress, Beč-Leipzig 1913., str. 27).

⁹ O odnosu kneginje Bagration prema Metternichu v. Fournier, op. cit. passim.

¹⁰ Mocenigo je prije toga bio ruski otpravnik poslova u Jonskoj republici i bit će da ga je Bettera odanle poznavao. Vidjet ćemo, da je 1806. Bettera bio kod ruske eskadre, koja je operirala u Boci Kotorskoj.

Knez Nikola Esterhazy,¹¹ kod koga je Bettera bio u službi kao tajnik, pristao je sasvim uz njega, i tako je čitav Beč već gledao Cappellinija kao izvršitelja strašnog atentata, a Otta i Giorgija kao oti- mače Mallijine imovine. Cappellini je, tvrdi pisac, izgubio sve svoje mušterije, a Ott se dva puta pokušao bio strovaliti kroz prozor s trećeg kata.

Bettera donosi tekst talijanskog pisma od 2. XII. 1812., kojim je Cappellini od njega tražio, da opozove tvrdnje, a iza toga tekst svog odgovora, također od 2. XII., u kome tvrdi, da je pokojni Mallia usklik- nuo, da je ubijen, saznajući, da je dobio purgativ (»Purga e non un ri- medio da fargli urinare«, kako su ga bili uvjeravali), pa ga na koncu pita, zašto ne dopušta, da se leš otvori, kako to zakon propisuje. O oba je pisma obavijestio ministra policije Hagera, koji je odobrio nje- gov postupak kao lojalan.

Ott je bio imenovan oporučnim izvršiteljem, iako ga je Mallia od- redio tek u drugom redu, a u Beču su se nalazila dva člana ruskog poslanstva, koje je u prvom redu trebalo pozvati kao izvršitelje opo- ruke. Učinjeno je to, veli Bettera, po odredbi Metternicha, koji je htio znati, šta ima među Mallijinim papirima, a u Otta je bio siguran, jer je on bio više odan Austriji nego Rusiji. U pljačkanju pokojnikovih predmeta osobito se istakao Giorgi.

Pet šest mjeseci nakon Mallijine smrti Ott se konačno odlučio da tuži Betteru zbog klevete. Bettera tvrdi, da ga je na to sklonuo dola- zak kneza Kurakina,¹² njegova zaštitnika u Beč. Ali, kao osoba pridije- ljena knezu Esterhazyju, Bettera bi bio mogao biti pozvan samo pred sud ugarske garde. Odvjetnik Monaldi je također upozorio Betteru na podmitljivost nižih sudaca, no on se ipak odazvao pozivu redovnog suca, koji ga je pozvao pred sebe »zbog objašnjenja o jednoj aferi«. Sudac, imenom Rippeli, nije dopustio, da bude nazočan odvjetnik, po- zivajući se na nalog grofa Sauraua,¹³ premda je Bettera znao samo francuski i talijanski, a sudac samo njemački. Kao tumač je fungirao neki Hrvat, za koga Bettera veli, da je morao sve krivo prevoditi, ako je znao toliko njemački, koliko je znao talijanski. Svjedoci, koje je na- veo Bettera, nisu preslušani, i on bude konačno osuđen na mjesec dana zatvora, jer nije uspio dokazati svoje tvrdnje protiv Otta. Preko beč- kog nadbiskupa Hohenwarta, »bivšeg prijatelja opata Boškovića«, Bettera je predao molbu (»placet«) caru, koju je Franjo II. primio.

¹¹ Nikola Esterhazy (1765—1833), austrijski Feldzeugmeister, bio je poznat kao sabirač umjetnina, čime je kompromitirao svoj nekoć veliki imetak. G. 1805. i 1809. dolazio je u kombinaciju za ugarsko prijestolje, kad je Napoleon, da iz- vrši pritisak na Austriju, prijetio, da će od nje otrgnuti Mađarsku.

¹² Kurakin je bio ruski ambasador u Beču od 9. VI. 1805., a imenovan je u vezi s pripremama za zbliženje s Francuskom, koje je dovelo do mira u Tilsitu. Car Aleksandar je držao, da dotadašnji ambasador knez Razumovsky nije prikladan za tu novu politiku prema Francuskoj. (v. D. Stremoukhoff, L'occupation de Ko- tor en 1806—1807., Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1941, br. 16—17).

¹³ Saurau, Franz-Jozef, (1760—1832), tada državni namjesnik za Donju Austriju.

Nadbiskup je caru rekao: »Sire, le neveu du célèbre Boscovich que Votre Majesté a connu à Florence, gémit ici sous le poids d'une énorme oppression; l'injustice qu'on lui a faite remplit d'indignation tous les honnêtes gens de Vienne. Justice, Sire, et point de grâce, il implore de Votre Majesté!«¹⁴

Talijanski tekst te molbe je također objavljen. Datirana je 15. IV. 1813., a traži ukinuće kazne. Argumenti, koji se tu navode, poznati su, pa ih ne ćemo ponavljati. Zanimljivo je međutim, da se Bettera tuži, što ga u osudi zovu »un certo Bettera«, premda je sudac imao pred očima »diplomu o njegovom plemićkom položaju« i potvrdu »o časnoj službi«, koju obavlja kod kneza Esterhazyja. Značajno je također, da apelira na cara, neka ne dopusti, da »jedan stranac, udaljen od svoje domovine zbog svojih političkih nazora, dostojnih čestita čovjeka, stranac, koji je potražio utočište u austrijskim državama«, bude žrtvovan osveti. Tu dakle Bettera već nastupa kao dubrovački emigrant, koju je ulogu osobito naglasio kasnije u Londonu.

Drugo je dana Bettera obaviješten od prvog tajnika carskog kabineta Neipperga, da je car odredio reviziju procesa. No tri mjeseca kasnije saopćeno mu je, da revizije ne će biti i da osuda ostaje na snazi. Car je naime u to doba bio pred Dresdenom, a Metternich i Saurau su radili, što su htjeli. Hager, kome se Bettera pritužio, bio je potpuno iznenađen. Kod ponovnog posjeta Hageru, koji je međutim bio zatražio objašnjenje od ministra pravde Öttingena, ali je dobio nerazumljiv odgovor, Bettera se prijavio, da želi nastupiti kaznu. Hagerovim zauzimanjem dobio je lijep stan u redarstvenoj zgradi na Hohen-Marktu, gdje su zatvarali ugledne osobe zbog dugova. Tu je sad Bettera, pod vrlo udobnim uvjetima, izdržao svoju kaznu, primajući posjete prijatelja. Knez de Ligne, »taj slavni muž, dostojni takmac i prijatelj velikog Friedricha i Voltairea«, uputio mu je nekoliko pisama u stihovima i prozi, o čemu će biti kasnije govora.

Izišavši iz zatvora, Bettera odluči napustiti Beč i poći u Rusiju. No poslanik grof Stackelberg nije mu dao putnicu, ne hoteći, kako je odgovorio, uplesti se u tu aferu »par délicatesse«. Bez uspjeha je ostala i de Ligneova pismena intervencija kod ruskog ministra policije Balševa.

Tu nastaje prekid kontinuiranog pričanja u Betterinim memoarima. Njegovo kretanje iza odlaska iz Beča označeno je vrlo rijetko. Pisac nabraja što je sve učinio, da dođe u Rusiju, kako je uzalud pokušavao poslati svoj memoar caru Aleksandru, jednom preko grofa Capo

¹⁴ Bettera ne spominje ime tog bečkog nadbiskupa. Iz Hof-und Staats-Schematismus des oesterreichischen Kaiserthums za 1813. vidi se, da je to bio Sigmund-Anton grof Hohenwart (1730—1820), koji je postao bečkim nadbiskupom 1806. Hohenwart je od 1778.—1790. boravio u Firenci kao informator na dvoru toskanskog vel. vojvode Leopolda (kasnije cara Leopolda II.) i družio se s mnogim književnicima i učenjacima. Ruder Bošković, čija je majka, Pava rođena Bettera, posjetio je Firencu 1783. i 1785. (v. F. Rački, Životopis R. Boškovića, Rad 87, str. 78, 83). Car Franjo, sin Leopolda II., rođen je i odrastao u Firenci.

d' Istria u Parizu »prošle godine«,¹⁵ a sve to zbog intriga Metternicha, koji mu je pred 10 mjeseci u Parizu htio spriječiti i odlazak u Englesku, »jedinu zemlju gdje se može dići glas protiv njegova despotizma«. Zato je odlučio obratiti se Aleksandru preko ove knjige. »Dok živim, ne ću prestati upravljati svoje korake prema Petrogradu, pa morao odanle biti otjeran!«.

Zatim dolazi jedan ekskurs u evropsku politiku, koji pokazuje, kako se Betterin sukob s interesima Metternichove prijateljice odrazio na evropskom poprištu. »Danas osobito, veli pisac, otkako sam lišen svoje domovine, pošto je Austrija uništila dubrovačku republiku nakon 11 vijekova političkog opstanka! Je li to po sistemu legitimiteta, koji je tvorio bazu bečkog kongresa? Potomstvo će teško moći pojmiti, kako toliki i tako moćni vladari, sakupljeni na tom slavnom kongresu, da dadu vječni mir Evropi, koju biju tolike nevolje, mjesto da slijede svoj put, po uzoru pravde i poštenja, samo su potvrdili pravo jačega, učvrstivši sva bezakonja, kojima se Napoleon učinio omraženim i protiv kojih su se borili s neočekivanim uspjehom samo zato, što je javno mišljenje pomagalo njihovu stvar, svetu po svojim načelima, a đavolstvu po svojim rezultatima...« U nabranju nepravdi, koje je donio Bečki kongres, Bettera spominje da je »nezasitna Austrija« proždrla Iliriju i Dalmaciju, čak je izazvala »strašan (redoutable) Polumjesec, uklopivši među svoje zemlje dubrovačku republiku!«. Ugodno je vidjeti, da je »strahoviti« (formidable) Napoleon zatočen na Sv. Heleni, ali »ja se nadam, da će tamo poslati, da mu prave društvo i ostale pojedince, koji samo slijede njegove tragove tako, da je Evropa samo promijenila tlačitelja, s tom razlikom, da je Napoleon tlačio u ime osvajanja, što je privremeno, a ostali tlače Evropu u ime legitimiteta, a taj jaram može biti trajan«.

Jedini je Aleksandar, veli Bettera, dao primjer herojskog samoodricanja uspostavivši kraljevinu Poljsku. Zato ga Bettera zove »Aleksandar velikodušni« (le Magnanime). Ali ta ružičasta slika njegove politike prema Poljskoj ublažena je piščevim priznanjem, da sebi ne uobražava, da je dobar diplomat i da ne zna, koji su razlozi naveli vlade, da uspostave sadašnji evropski sustav. No što se tiče činjenica, njegovo je mišljenje o Metternichu i Saurauu nepokolebljivo. On ih prezire, a spreman je kao plemić da im pruži svaku zadovoljštinu, pa će zbog toga ostati u Londonu dva mjeseca nakon objave svojih memoara.

Taj ponosni, sasvim irealni izazov ostao je dakako bez odziva. Ali kao pointa imao je ipak svoj efekat, barem u literarnom smislu.

Ostali je dio knjige (str. 79—112) ispunjen tekstovima dokumenata: 1. Pismo Betterino Stackelbergu (Beč, 11. III. 1813: molba da bude primljen kod ambasadora); 2. Odgovor (negativan) Stackelbergov (Beč, 13. III. 1813); 3. Epistola feldmaršala kneza de Ligne Betteri (Beč, 12. VIII. 1813); 4. Drugo de Ligneovo pismo Betteri (Beč, 15. VIII. 1814);¹⁶

¹⁵ T. j. 1815., jer je u Pariz došao u travnju te godine, za »Sto dana«.

¹⁶ Tiskarska pogreška, očito treba biti 1813.

5. Pismo kneza Nikole Esterhazyja iz Napulja, 17. VII. 1813: u prijateljskom duhu, obećaje zaštitu, kad se vrati u Beč; 6. Pisamce (»billet«) kneza de Ligne, bez datuma, iz doba, kad se u Beču saznalo za Napoleonovu pobjedu kod Dresdena (odgovor na Vitovo pismo); 7. »Izvadak iz pisma nekog znamenitog čovjeka iz Beča jednom drugom manje znamenitom, pridijeljenom petrogradskom dvoru, koji je tražio obavještenja o odviše skandaloznoj aferi, o kojoj je ovdje riječ« (vjerojatno također od kneza de Ligne, bez dat.); 8. Pismo Bettere ruskom poslaniku Stackelbergu (molba da se njegova spomenica otpremi ruskom caru i da se izda putnica, Beč, 24. IX. 1813); 9. Odgovor Stackelbergov (negativan: »c'est que, tout impartial que je suis dans cette affaire, je ne saurais m'en mêler par délicatesse«, Beč, 25. IX. 1813); 10. Spomenica upravljena ruskom caru (Beč, 24. IX. 1813): Bettera tu moli, da mu bude dopušteno doći u Petrograd i zastupati svoju stvar pred ruskim sudom. Značajan je u toj molbi ovaj odlomak: »Premda rođen u Dubrovniku, Veličanstvo, ja nisam manje Rus po osjećajima, kojima se već 20 godina posvećujem tom velikom narodu i velikodušnom vladaru, koji njime vlada. Pozivam se na svjedočanstvo g. grofa Tatičeva, generala Pozzo di Borgo, g. grofa Capo d' Istria, gg. Bulgakova i t. d., a osobito admirala Sini, Sarokin i Greig; za opsade Dubrovnika, u Boci Kotorskoj, gdje sam se nalazio kao dobrovoljac na linijskom brodu »Praskavija«, pod neposrednim zapovjedništvom kontradmirala Sarokina i gdje sam, za čitavu nagradu, imao samo tužan prizor da vidim, kako se u pepeo pretvaraju moje kuće i puštoši moj posjed u Župi (»de voir reduire en cendre mes maisons et ravager ma terre de Breno«), onim istim oružjem, za čiji sam uspjeh radio, što sam bolje mogao«.

Iz nabranja tih »titres à la bienveillance et à la justice du plus grand et du plus magnanime souverain de la terre« dobiva se uvid u jedan odlomak burne Betterine karijere, koja će se kasnije osvijetliti podacima njegova zemljaka Kaboge pri intercepciji Vitova pisma Baru P. Betteri. Vito je boravio u Rusiji 1793.—1797. kao oficir u ruskoj carskoj gardi, zatim 1798.—1801., kao trgovac u gradu Hersonu na Dnjestru,¹⁷ a g. 1806. bio je dobrovoljac u eskadri admirala Senjavina,¹⁸ koji je 6. III. 1806. zaposjeo Boku, koju je prema požunskom miru Austrija trebala predati Francuskoj. Tužan prizor bombardiranja rodnog kraja odnosi se jamačno na rusko-crnohorsku opsadu Dubrovnika, koju je prekinuo dolazak francuskih pojačanja pod generalom Molitorom 6. VII. 1806.¹⁹ A što se tiče njegovih kuća (u pluralu!) i ima-

¹⁷ Nagy, op. cit.

¹⁸ »Sini« je očito tiskarska pogreška.

¹⁹ U toku te opsade Dubrovnika, u kojoj je najteži dan za Francuze bio 17. VI. kad je poginuo general Delgorgue, ruska eskadra, koja je stigla pred grad 13. VI., stajala je pod zapovjedništvom kontradmirala Sorokina (v. Pavao Butorac, Boka Kotorska nakon pada mletačke republike do bečkog kongresa, Rad 264, str. 215). Linijski brod »vašel« »Paraskovija« spominje se 1807. kao sjedište ruskog carskog »tribunala nad gusarskim plijenom« (Butorac, op. cit. str. 235).

nja u Župi, one su vjerojatno samo retoričke figure, jer je Vito, kako ćemo vidjeti iz Kabogina izvještaja, još u mladosti potrošio svoju očevinu.

Dalji su dokumenti u toj knjizi: 11. Pismo kneza Pavla Esterhazyja iz Fribourga, 16. XII. 1813; 12. Betterin odgovor, iz Beča, 17. XII. 1813; 13. Kratko pismo Pavla Esterhazyja, bez dat. iz Eisenstadta (Železno, u Burgenlandu; pogrešno: Eichenstadt). Pisma Pavla-Antuna Esterhazyja zanimljiva su zato, što pokazuju, da je budući austrijski poklisar u Londonu i najžešći protivnik Vita, koji ga je svojim izvještajima doveo u doživotno zatočenje, svega godinu dana prije nego što je postao poklisarom u Londonu, bio još Betterin prijatelj i zaštitnik. On je za Vitovu putnicu govorio Metternichu i Nesselrodeu (bez uspjeha, jer je ovaj stajao na strani Ottovoj), a kasnije knezu Gagari-nu, koji je obećao, da će dati Vitu preporuku za kneza Volkonskoga, Aleksandrova pobočnika. Objašnjenje takvoj promjeni u držanju Pavla Esterhazyja može se nazrijeti iz njegove rečenice: »Prije svega treba čekati odgovor kneza Metternicha«. Mladome diplomatu, koji je s 24 godine već bio poslanik u Dresdenu, zatim u Haagu, pa u Rimu, a s 28 godina ambasador u Londonu, nije izbor između Bettere i svemoćnog ministra mogao biti dvojbjen, čim je Metternich jasno označio svoju volju, a Bettera svojim brošurama spalio sve mostove.

Iz Betterina odgovara od 17. XII. 1813. razabira se, da je Vito, ne mogavši dobiti putnicu za Rusiju, zamolio Pavla Esterhazyja, da govori za nj kod lorda Aberdeena, da mu ovaj dade preporučeno pismo za Lamba i za admirala Freemantlea, koji bi mu mogao dati mjesto na Jadranskom moru, gdje zapovijeda.²⁰

Dodana su još dva sudska spisa: 14. Dodatne primjedbe na *Species facti*, koje je odvjetnik Monaldi podnio sudu, koji je sudio Betteri i 15. Betterin priziv na državno namjesništvo za Donju Austriju. S procesualne strane važno je upozorenje na razliku između Mallijine bolesti, koja je uzrokovala smrt (kolika) i konstatacije u mrtvačkom listu: »hydropisie de poitrine«.²¹ Što se tiče Betterinih pobuda u toj aferi, značajna je tvrdnja, da je Mallia posvjedočio svoje 14-godišnje prijateljstvo time, što je Betteri oporukom ostavio legat. Vito dakle nije bio sasvim desinteresiran u toj ostavinskoj aferi. Iz Kabogina se izvještaja također vidi, da je Vito prije svog stupanja u službu Esterhazyju bio neko vrijeme namješten kod bečkog bankara Schullera, gdje se obogatio. A Mallia se osim povjerljivim političkim

²⁰ »... que si vous vous rendiez garant de ma bonne conduite, je parviendrais à être avantageusement placé dans le Golphe Adriatique, où il commande et où je pourrai lui être très utile«. — Aberdeen (George-Gordon, 1784—1860), bio je glavni pregovarač s Austrijom za koaliciju protiv Napoleona te je u ime Vel. Britanije potpisao ugovor u Teplitzu (3. X. 1813). — Lamb (Frederick-James, 1782—1853, od 1848. viscount of Melbourne) bio je britanski poslanik u Frankfurtu, kasnije u Beču. — Admiral Freemantle zapovijedao je engleskom mornaricom, koja je operirala u Jadranu, gdje joj je glavnim uporištem bio otok Vis.

²¹ Danas bi se reklo »hydrothorax«.

poslovima bavio veresijom, davanjem zajmova na zaloge. Pustolovna kneginja Katarina Bagration bila je njegov dužnik,²² i tu je po Betterinu prikazu uzrok njegove smrti, koju je »pospješio« doktor Cappellini. Ironija je sudbine, da g. 1814. i dalje, kad je Bettera bio u najžešćem sukobu s Metternichom, kneginja Bagration više nije bila prijateljica austrijskog kancelara, jer joj je to mjesto preotela vojvotkinja Wilhelmina von Sagan.²³

* * *

Poseban osvrt zaslužuje Betterino poznanstvo s knezom de Ligne. Da je Ligne²⁴ prijateljevao s Betterom, nije nipošto neobično. Ratovi francuske Revolucije lišili su ga njegovih velikih posjeda u Belgiji, a u Austriji je Ligne živio uglavnom od generalske, poslije (od 1808.) feldmaršalske plaće.²⁵ Kuća na Mülkerbastei, gdje je stanovao, nije bila njegova, već unajmljena u nekog krojača. Relativno, to jest u odnosu prema krugovima, u kojima se kretao, Ligne je bio poznat kao siromah. Nije čudo, da je imao mnogo posla s profesionalnim zajmodavcima, kojih je agent bio i Vito. S druge strane, Ligne je imao veliku sklonost za ratovanje u dalekim zemljama, vojevao je u Rusiji, u Srijemu i pod Beogradom. Vito doduše nije daleko dospio u svojoj vojničkoj karijeri, ali je također služio u ruskoj vojsci i poznavao je Rusiju. Kao Dubrovčanin mogao je s Ligneom razgovarati i o krajevima, u kojima je stari knez nekoć ratovao i za koje se živo zanimao, kako to pokazuju njegova brojna pisma iz Zemuna i Petrovaradina iz god. 1788.—89.,²⁶ a i neka druga mjesta u njegovim djelima.²⁷ No povrh

²² O kneginji Bagration veli jedan konfidentski izvještaj, u veljači 1815. »... les affaires de sa caisse vont si mal et sont dans un tel accablement que les créanciers menacent de toute part« (v. Fournier, op. cit. str. 395).

²³ Borba obiju galantnih suparnica ogleda se u brojnim redarstvenim izvještajima u vrijeme Bečkog kongresa (v. Fournier, op. cit. passim).

²⁴ Charles-Joseph prince de Ligne, rođ. u Bruxellesu 23. V. 1735., umro u Beču 13. XII. 1814. Vrijedi zabilježiti, da je Nikola Esterhazy, kome je Bettera bio tajnikom, kupio g. 1804. od de Lignea njegovu minijaturnu državicu Edelstetten za doživotnu rentu od 11.000 for.

²⁵ Slavni vojskovođa i pisac, jedan od najduhovitijih ljudi svoga vremena, tvorac je glasovite izreke o Bečkom kongresu: »Kongres pleše, ali ne napreduje« (»Le congrès danse, mais ne marche pas«). Neumorni plesač car Aleksandar našao se tom dosjetkom pogođen (v. Fournier, op. cit. str. 47. i 298).

²⁶ V. Lettres et pensées du prince de Ligne, koje je objelodanila Mme de Staël (1808). Ligne je bio i na Jadranu, kako se to vidi iz njegova pisma od 14. VII. 1790. carici Katarini II., u kojem veli: »J'ai manqué d'être pris sur un vaisseau par les Ragusains, qui ont la liberté de piller partout« (cit. prema izdanju Schrämbl, Beč, 1818, str. 268). Zanimljivo je također njegovo pismu pukovniku Guibertu, koji je u jednom spisu predlagao austrijsku invaziju u Bosnu, što je Ligne smatrao za vrlo teško (v. Nouveau recueil de lettres du... prince de Ligne, Weimar-Vienne 1812, II, 27).

²⁷ N. pr. ovo: »La science des étymologistes est ordinairement bien sèche et ne peut mettre que des mots dans la tête et des définitions de peu de valeur. Il n'y a que celle des Grecs quelquefois, et de la langue illyrienne, qui donne la clef de tout plein de choses. — Je crois, cette langue esclavonne la plus ancien-

svega mogla je Ligne privlačiti kod Bettere upravo njegova pustolovna crta, skopčana s talentom za jezike i za književne improvizacije. Ne treba zaboraviti, da je Ligne bio također prijatelj Casanova, koji je bio isto toliko »chevalier de Seingalt« kao i Bettera grof, a koga je Ligne bio upoznao i zavolio zbog njegove »korisne i ugodne obrazovanosti«, kad je ostarjeli Casanova bio knjižničar kod grofa Waldsteina, Ligneova nećaka, u Duxu u Češkoj. Ligne je o Casanovi napisao životopis (»Fragments sur Casanova«) i sjajni portrait pod naslovom »Aventuros«.²⁸ Napokon treba podsjetiti, da je Ligne primio veoma prijateljski još u doba, kada je bio vlasnik dvorca Beloeil u Belgiji, g. 1782., jednog drugog pustolova, čiji je zavičaj bio nedaleko Betterina, u Budvi, a čija su nedjela daleko premašila stupanj Betterine pustolovnosti: bio je to čuveni Stjepan Zanočić (v. M. Breyer, Antun conte Zanočić i njegovi sinovi, Matica Hrvatska, 1928., str. 85—88).

Čitajući Ligneove poslanice Betteri, treba imati na umu te srodnosti. U prvoj poslanici, od 12. VIII. 1813., koja nije pjesničko remek-djelo, iako je sva u stihovima, nalaze se aluzije na dr. Cappellinija (»ministre de la mort«) i na lijepu i mladu groficu Rozaliju Rzewusku, rođ. kneginju Ljubomirsku, za koju Bettera dodaje u bilješci, da je Ligne bio njezin »najveći obožavatelj« — što je potvrđeno, jer je g. 1813. čak jedan od glavnih konfidenata austrijske policije, koja je njegov izvještaj signirala »xx«, okarakterizirao 78-godišnjeg Ligneu kao »Ciciseo« Rozalije Rzewuske, a car Franjo je to popratio marginalnom napomenom »Dient zur Wissenschaft«.²⁹ U drugoj svojoj epistoli Betteri, gdje se stihovi izmjenjuju s prozom, Ligne spominje neke osobine našega Vita: »... encore quelque autre titre — Que vous avez hérité du midi. — Vous avez de l'Abencérage³⁰ — Vous êtes simple, gai, Vésuve, enfant et sage. — Et ce n'est pas ce que l'on trouve ici«. Ligne je dakle uživao u Vitovu južnjačkom temperamentu, koji nedostaje Austrijancima.

Drugi jedan stavak u prozi aludira na Betterine pjesničke proizvode: »Cela vous va fort bien, Messieurs Dante, Arioste, Tasso et

ne, puisqu'elle est la plus générale dans le monde, quoique ce n'en soit pas tout-à-fait une preuve. Mais je suis fâché qu'on ait déshonoré le nom de son pays par celui qui tient à l'esclavage; c'est un abus. C'est slaven et non pas esclaven; et slave veut dire gloire. Quelle différence et que je me sais bon gré d'avoir éclairci ceci!« (v. Suite des Lettres et Pensées et Oeuvres choisies du P. de Ligne, Vienne, Schrambl 1818., str. 253—254. Prvi put štampano u spisu »Mes écarts ou ma tête en liberté«, anonimno, 1795). Nije čudo, da su u preporodno vrijeme ponosno citirali to mišljenje de Ligneu, da treba razlikovati između »Slave« i »Sklave«, pa je tako g. 1831. Ljubljanski »Illyrisches Blatt« donio taj sud u originalu i u prijevodu (br. 11).

²⁸ v. Mémoires de J. Casanova, t. VIII, izdanja pariške knjižare Garnier.

²⁹ v. V. Klarwill, uvod u »Fürst v. Ligne, Erinnerungen und Briefe, Beč 1920., Manz, str. 55.

³⁰ Ime tog maurskog plemića iz južne Španjolske (15. st.) upotrebjeno je tu 13 godina prije nego što je Chateaubriand objavio svoju pripovijest »Aventures du dernier Abencérage«.

Bettera; mais je n'entends pas assez votre superbe poésie pour pouvoir et oser l'imiter, pas plus que les sublimes folies de Milton». I Ligne veselo završuje: »Pa ma da budete obješeni, dragi prijatelju, neka Vam to ništa ne smeta, jer »Zločinstvo, a ne vješala, čini sramotu«. A dotle, budite dobro i siguran, da sam Vam vječno privržen«.³¹

Nemamo nikakvih drugih podataka o Vitovim talijanskim stihovima. No dovoljno je pročitati njegove »Mémoires sur une époque de ma vie«, da se vidi, da je Bettera imao književnog dara, jer mu je stil duhovit, ujedljiv i snažan.

Razumljivo je, da je Bettera mnogo cijenio prijateljstvo s Ligneom, za čija pisma, koja je dobio u zatvoru, veli: »Ces hommages du coeur et de l'esprit du prince de Ligne calmèrent un peu mon âme indignée de tant d'atrocités et de tant d'injustice. Je ne me rappelle jamais l'amitié de cet illustre guerrier, dont le génie rehaussait la valeur, sans verser des larmes«.

Osim spomenute knjige i brošure »Observations sur l'usurpation de Raguse, pour servir d'appendice au discours de Mr. H. Brougham sur l'Etat de la Grande Bretagne«,³² u kojoj se potpisao »Comte de Bettera-Vodopich, Noble Ragusain«, koju analizira L. Vojnović (op. cit. 392—397), kapetan Antun I. Kaznačić (presumptivni pisac bilješke u »Epidauritanu«) je tvrdio,³³ da je Vito Bettera također autor knjige »Il Patriota Raguseo«, tiskane u Londonu 1814. ili 1815. dodavši: »è rarissimo, essendo stato confiscato«. Potvrdu o postojanju te knjige nismo našli. U bečkoj državnoj biblioteci je nema, isto je tako nemaju katalog knjižnice British Museum u Londonu i katalog pariške Bibliothèque Nationale. Načelno se na Kaznačićevu tvrdnju može napomenuti, da je Bettera 10 mjeseci prije publikacije svojih »Mémoires« u Londonu boravio u Parizu, a prije travnja 1815., u Genovi. Nije stoga isključeno, da je »Il Patriota Raguseo« izašao u Genovi. U Londonu teško da bi ga Bettera bio izdao na talijanskom.

* * *

Čitava knjiga Betterinih memoara odiše neprijateljstvom protiv Napoleona. Do konca 1813. Vito je u Beču bio u društvu izrazitih protivnika austro-francuske suradnje, koji su osuđivali Metternichov oportunistam. G. 1816.—17. u Londonu Vito je isto tako odlučno bio na strani Napoleonovih protivnika. Ali u međuvremenu, g. 1815. on se za

³¹ Ligneu se možda može pripisati i pismo »jednog znamenitog čovjeka iz Beča«, u kome se ironiziraju Betterini protivnici. Kneginja Bagration se tu naziva »slavnom udovicom generala, koji je poginuo kod Borodina«, ali se u zagradi dodaje, da to nije »udovica iz Malabara (indijske pokrajine, gdje su se žene dale spaliti s truplom svojih muževa), nego je to »rasipnica« (»bourreau d'argent«), kojoj ta tri gospodina (t. j. Ott i drugovi) pozajmljuju novac, a Cappellini je njena »prokleta duša« (âme damnée = slijepo odana osoba).

³² London 1817., Ridgway i sin, 64 str. u 8.

³³ U svom pismu M. Rešetaru 1. VIII. 1911. (u Inst. za književnost Jug. akad.).

»Sto dana« bio pretvorio u Napoleonova pristašu i zbog toga postao predmetom policijske istrage u Austriji, zadavši ujedno neprilike svome rođaku Bartolomeju (Baru) - Prosperu Betteri i nekoj vlasteli, pristašama uspostave Republike. Taj je preokret odjeknuo u Dubrovniku i trgnuo iz zaborava uspomenu na tog ne baš cijenenog zemljaka, kome se već nije znalo ni boravište.

Povod je toj novoj aferi Betterinoj pružilo Vitovo pismo od 8. IV. 1815., upravljeno njegovu bratiću, tajniku gradskog poglavarstva (municipija, Mairie) Baru, koje je austrijska policija, točnije rečeno intendant, bivši vođa dubrovačkog ustanka protiv Francuza, a sada žestoki pristaša Austrije, Vlaho Kaboga interceptirao.³⁴ Baro je i nakon odlaska Francuza ostao u službi, jer je general Milutinović zadržao zatečeno stanje u javnoj upravi. Kao sin dubrovačkog konzula u Smirni Baro je u djetinjstvu naučio strane jezike, osobito francuski. Kao tajnik dubrovačkog senata on je 1803. poslan od Republike u diplomatskoj misiji u Beč.³⁵ On nije brat Vitov, kako to tvrdi L. Vojnović,³⁶ već bratić (»rođak«), kako veli Nikola Putica u bilješci, kojom je popratio hrvatski prijevod Barovih zapisaka »o političkoj i građanskoj uredbi bivše republike dubrovačke«³⁷ i kako ćemo to vidjeti iz istražnih spisa u vezi s tim interceptom.

Za nas je Barov boravak u Beču g. 1803. osobito interesantan, jer je tada Baro došao u kontakt s Vitom, koji je bio u prilici da učini uslugu Republici. Senat je naime poslao 12. XI. 1803. Bara u Beč, da »demisionira« Sebastijana Ayalu, Sicilijanca (1738—1817), poznatog

³⁴ Izraz »interceptirati« (»intercepter«) je dobio svoje značenje kao tehnički termin za određenu policijsku operaciju na koncu 18. stoljeća. Osobito se upotrebljavao u Napoleonovo vrijeme, isto tako kao »cabinet noir« (soba na pošti, u kojoj su redarstveni agenti otvarali pisma i uzimali prijepis. Taj se prijepis zvao »intercept«) i »chiffons« (dokumenti sastavljeni od otpadaka koncepta, izvadenih iz koša ili iz kamina). Na pregovorima u Chaumontu, u ožujku 1814. Austrijanci su interceptirali pismene instrukcije Caulaincourtu, a 22. III. čak Napoleonovo pismo carici Mariji Lujzi i tako su saznali careve namjere (v. Albert Sorel, *L'Europe et la Révolution Française*, VIII. dio »La Coalition, les Traités de 1815.«, Paris, 1904. str. 267. i 305.). O interceptijama na Bečkom kongresu v. Fournier, op. cit. passim. — Aferu s Betterinim interceptom spominje ukratko Josip Bersa, *Dubrovačke slike i portraiti*, Zagreb, 1941., str. 56.

³⁵ v. P. Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815.*, Paris 1893., str. 142—143.

³⁶ Op. cit. str. 409., prema »Epidauritanu« (loc. cit.), gdje se veli, da je Baro rođen 25. V. 1773., dakle mladi od Vita.

³⁷ v. Dubrovnik, zabavnik Narodne štionice dubrovačke za god. 1867. str. 212—213. Talijanski je prijevod (»Sul governo politico e civile della Repubblica di Ragusa) objavljen u Gelčičevoj Biblioteci za povijest Dalmacije, Dubrovnik 1882, ali samo do nešto iza početka poglavlja VI. (La peste). Francuski je tekst objavio dr. B. Krizman u *Analima hist. Instituta u Dubrovniku*, sv. I, str. 423—464. — O životopisu B. Bettere v. Giuseppe Ferrari-Cupilli: »Biografie e Necrologie«, sabrao i izdao Simeone F.-C., Zadar, 1874. Tu se veli, da je B. stupio u službu kao kancelar kod dubrovačkog generalnog konzula (njegov oca) u Smirni g. 1789. te da je pjevao na latinskom i talijanskom jeziku i pisao »poesie e prose« na talijanskom, latinskom, slovinskom (»slave«) i francuskom. Osim toga da je govorio engleski, francuski i novogrčki.

učenjaka i pisca, koji je ravno trideset godina zastupao Dubrovnik u Beču kao agent i poslanik, a sad ga je Senat odlučio žrtvovati na najgrublji način kao »bouc émissaire«, jer je akcija, koju je po želji dubrovačkog senata Ayala započeo sa svrhom, da ruska vlada povuče svog konzula Charles Fontona, izašla na vidjelo. Baro je dakle donio Ayali lakoničko pismo, kojim mu se zahvaljuje na daljoj službi, a imao je ujedno naći njegova nasljednika. Za tu je svrhu imao uza se vjerodajnice »in bianco«, koje je trebao ponuditi bankaru dubrovačke republike Schulleru i njegovu sinu. No kad su ih i jedan i drugi odbili, Baro se obratio bečkom bankaru J. B. de Puthonu, ali i taj je odbio, jer nije htio napustiti novčarski posao, pa je pristao tek da vrši poslove otpravnika, bez plaće. Na to ga je Republika nagradila naslovom pukovnika.

Kod bankara Schullera bio je namješten Vito, koji je bio u dobrim odnosima i sa »chargé d'affaires« Puthonom, kako se to vidi iz pisama, koja Vito objavljuje u svojim »Mémoires«. On se tu obraća ruskom poslaniku Stackelbergu (11. III. 1813.) s molbom, da ga primi i dodaje: »et à cet effet je me suis prévalu de l'ancienne amitié de M.le baron de Puthon«, a Stackelberg mu je odgovorio (13. III. 1813): »... je ne puis... que vous répéter ce que j'ai prié M.le baron de Puthon de vous dire de ma part à ce sujet«.

Da li je i sam Vito bio prije francuske okupacije dobio od Republike neku misiju, nije nam poznato. Ali nije isključeno, da je upravo Baro poslan u Beč zato, što je bio rođak Vita, koji je tada imao u austrijskom glavnom gradu dosta utjecajan položaj. Ali sve je to Vito proigrao došavši u sukob s Metternichom i njegovim štičenicima.

Vito je svoje pismo, koje je donijelo toliko neprilika Baru, napisao hrvatski, a nije naveo, odakle piše. Evo talijanski tekst tog pisma, kako ga je preveo Kaboga, koji ističe, da je original »in Illirico Raguseo«.³⁸ »Al Nobil Uomo Il Sig. Bartolomeo Prospero di Bettera, Ragusa. — Li 8 Ap-r le 1815. In nome di Dio e di S. Biagio. Io m'incammino oggi alla volta di Parigi col gran pensiero della nostra liberazione e spero tra sei mesi di piombare come un lampo a Ragusa col manto e colla perucca(1) in testa. Ditte a tutti i nostri,(2) e particolarm. al Co. Niccho(3) il vecchio, e al Co: Savino, che sarebbe necessario, che scrivessero al Michele(4) il Dragomano, che brucci la stora(5) sulla testa, come io vado bruciarla nella francese grande Capitale. Salutate molto caramente il Co: Raffaele,(6) e ditegli, che questo Settembre faremo assieme la caccia delle tortore nel suo bosco se le vigende(7) non si frastorneranno. — Scrivete mi a Parigi sotto Piego come siegue: — A Son Excellence — Monsieur le Comte de Lobau, Aide de Camp-Général de S. M. l'Empereur des Français et son Commandant Général de la première Division Militaire. — Scrivetegli due parole a nome mio, perchè egli è il mio caro amico. — Salutate da parte mia tutti i miei

³⁸ Presidiali del I. R. Governo della Dalmazia, anno 1815. Busta II. Categoria: Geheimakten, Drž. arhiv u Zadru.

e vostri. Dite a Mare, a Vincenzo, che sarebbe tempo, che facessero avere un poco d'oglio anche a me, ho risaputo, che il Barile si vende a 10 Zechini. Cosa fa Geltrude e Francesca, hanno comperato il loro? Cosa fa Ivo Mareta? Salutatelo molto caramente e ditegli se non altro che tiri le orecchie a Maria. Si sa qualche cosa di Marino figlio del Zio Francesco? Salutatemi Persa. — Ditte alla mia Maria, che le raccomando Giorgio, e che mi scriva in poche parole cosa si fa di Ruggiero. Addio, mio caro Bartolomeo, state allegro. Iddio provvederà anche a noi. Questo oggi a noi nessuno⁽⁸⁾ può dar soccorso, fuorchè quel solo Robinson, che ci aveva distrutto per mezzo de diavolo di Marmont.⁽⁹⁾ Di nuovo addio, e salutate di nuovo tutti quelli, che domanderanno di me. — (firmato) V. de Bettera.

Ovome je pismu Kaboga dodao bilješke (»Annotazioni«), označene brojkama, koje je stavio u tekst: 1. Il manto e la perucca sono il vestito dei Governanti Repubblicani. 2. Nostri. Dunque il Sig. Bettera di Vienna è d'intelligenza col partito Repubblicano a Ragusa. 3. Il Co: Niccolo il vecchio e il Co: Niccolò Niccolò di Pozza, che ha avuto molta influenza sotto il governo della Repubblica. Il Co: Savino è il Co: Savino di Giorgi amico e parente stretto del Co: Pozza. 4. Michele il Dragomano è il Sig. Michele Bosgiovich Raguseo, Primo Dragomano al Servizio di S. M. Prussiana a Constantinopoli e stella del partito Repubblicano di Ragusa. 5. Brucciar la Storra significa in illirico raguseo muovere tutti gli elementi.³⁹ 6. Il Co: Raffaele è il Co: Raffaele di Gozze fù Senatore. 7. V i g e n d e. Sotto la Repubblica nei mesi di Settembre ed Ottobre si faceva un Governo per dar comodo agli altri di andar alla campagna a far le raccolte. Il Sig. Bettera immaginandosi già di essere senatore, teme, che possa toccare a lui il Governo provvisorio, e non poter andar alla caccia dovendo restar in Città. 8. A noi nessuno può dar soccorso fuorchè Robinson. Dunque i SSri Bettera e i loro amici hanno bisogno di soccorso, e questo non gli può essere dato da altri, che da Bonaparte, che chiaramente è dinotato dal nome Robinson Crouzé (sic)⁴⁰ conosciuto per il suo soggiorno nell' isola. 9. Marmont a distrutto l' Aristocrazia, Robinson deve ristabilirla.

Popratti izvještaj s kojim je Kaboga 7. VI. 1815. poslao taj intercept guverneru Dalmacije generalu Tomašiću u Zadar, nije manje interesantan. Pošto je dao maha svome zadovoljstvu i svom ponosu, što mu je uspjelo uzaptiti to pismo, kome pridaje najveće političko zna-

³⁹ »Storra« je isto što i »stoja, stuoja«, kako me je upozorio prof. dr. M. Deanović. Stullijev »Vocabolario italiano-illirico-latino« (Dubrovnik 1810.) doista veli: »Stuoja e stoja, spezie di coperta, tessuta o di giunchi o d'erba o di canne palustri = rogosca, sturra, rogoxnica«, dajući kao latinsko značenje »storea«. Ovo posljednje potvrđuje i Tommaseo-Bellini (Dizionario della lingua italiana): »Storea« kod Plinija i Livija. V. također L. Zore, Dubrovačke tuđinke, Spomenik Srp. akademije XXVI., str. 21: »stura« je rogozina; lat. storea, talijanski stuoja.

⁴⁰ Po slavnom romanu Daniela Defoe »Život i neobične zgode Robinsona Crusoe (Life and strange surprising Adventures of Robinson Crusoe) iz 1719. g.

čenje,⁴¹ Kaboga pruža još ove informacije: Vito Marija Bettera jedan je od mladih dubrovačkih građana, nadaren, lijepa izgleda, obrazovan, umije se ulagivati i vrlo je ljubazan (»fornito di una buona figura, maniere colte ed insinuanti, di molta amabilità«), a otišao je iz Dubrovnika otprilike pred 20 godina. Ali, veli Kaboga, njegova načela nijesu ni dobra ni zdrava. Pošao je bio u Rusiju, odanle u Pariz, zatim u Beč, gdje se obogatio kod novčara Schullera. U međuvremenu se više puta navratio u Dubrovnik. Napustio je mjesto kod Schullera i ponovo krenuo u Pariz. Život je tog mladog pustolova (»avventuriere«) romantičan (»romanzesca«). U posljednje je vrijeme bio u službi kneza Esterhazyja.

Iza toga Kaboga prelazi na političko tumačenje intercepta tvrdeći, da pokazuje, da postoji urota republikanaca: »Iz konteksta pisma se vidi, da su republikanci povjerali Betteri posredstvom njegova bratića (»cugino«) Bartola Prospera, koji se nalazi u Dubrovniku, da pođe u Pariz i da djeluje za stvar republike kod Bonaparta«. O Baru kaže, da je tajnik »della Mairie«, vješt čovjek (»persona di abilità«), na dobroj nozi s više vlasteoskih porodica, ali dosada nije bio sumnjiv. On je dakle oruđe, a nada se (sudeći po naslovu, koji mu daje Vito), da će postati plemić, ako se uspostavi republika. Bara naziva Kaboga spletkarom, te ističe, da znađe više jezika, a za Vitovo pismo kaže, da misli da je poslano iz Genove. Na koncu svog izvještaja Kaboga preporučuje, da se što prije izvrši definitivna organizacija uprave, da bi tako republikanci izgubili svaku nadu.

Za Napoleonova boravka na otoku Elbi Genova i Livorno su bili stjecište svih planova i akcija za Napoleonovo oslobođenje, a naravno i sjedište redarstvenih agenata, koji su imali te bonapartističke pripreme promatrati i o njima izvještavati. Kako se na bečkom kongresu sve više ocrtavala podvojenost između savezničkih sila, tako su i Napoleonove pripreme za bijeg s Elbe bivale sve intenzivnije. Bettera je kasnije u Londonu stajao u svezi s oficirom Napoleonove vojske, pustolovnim Poljakom Piontkowskim, koji se vratio sa Sv. Helene, kamo je bio pratio Napoleona, kako to L. Vojnović iznosi na temelju pisanja francuskog historičara Frédéric Massona.⁴² Iz intercepta se vidi, da je Vito bio poznat i s jednim od najhrabrijih Napoleonovih generala, Georges Moutonom, grofom od Lobau, koji se istaknuo kod Waterlooa. No ta sveza nije dakako morala biti tako prisna, da bi opravdavala izraz »mio caro amico«, kako se Vito hvalisao pred svojim rođakom Barom.

Isticanje poznanstva s maršalom Moutonom moglo je također samo pojačati uvjerenje Kaboge, da je stvar ozbiljna, a tako je mislio i general Milutinović, koji u dodatku Kaboginu izvještaju spominje i in-

⁴¹ Jedanaest dana prije bitke kod Waterlooa nije se još znalo, pogotovu ne u dalekom Dubrovniku, ne će li Napoleon pobijediti saveznike.

⁴² »Un aventurier à Sainte-Hélène: le colonel Comte Piontkowski« (Revue de Paris, 1907, 1. XI.). Masson tu spominje i Betterinu ženu, koja u Londonu »prisluskivaše za račun francuske ambasade« (Vojnović, op. cit. II, 403).

terceptirana pisma u vezi s akcijom Dživa Natalija, koji je preko Malte otišao u Carigrad i tamo poveo akciju za uspostavu Republike, u suradnji s dragomanom Božovićem.

U Zadru su kod pokrajinske vlade također primili tu aferu kao ozbiljnu. U odsutnosti generala Tomašića Kaboga je dobio od otpravnik poslova generalnog guvernera za Dalmaciju francuskim jezikom pisanu uputu, da nadopuni istragu i da javi, da li je Vitovo pismo interceptirano prije ili poslije nego što je dospjelo u Barove ruke, jer je to važno znati. Nadalje mu se saopćuje, da je povjereno redarstvenom komesaru Rehi, da ode u Dubrovnik radi daljeg vođenja istrage. Reha će stići u Dubrovnik najdalje do 1. VII. »incognito«, s putnicom, koja ne će označiti svojstvo, koje mu je povjereno (»avec un passeport qui ne désignera pas le caractère dont il est revêtu«).

Komesar Heinrich Recha je doista stigao u Dubrovnik, odakle je 29. VII. 1815. poslao izvještaj u Zadar.⁴³ Vita tu naziva nećakom Bara (»sein Neveu«), drži ga pustolovom (»Aventuriere«), koji je cijeli svoj imetak potrošio i u Dubrovniku ne uživa ni najmanji ugled (»und hier nicht den mindesten Credit hat«). U Dubrovniku se misli, da je Vito još uvijek u službi Esterhazyjevoj. U Vitovu pismu njegovu »ujaku« (»an seinen hiesigen Onkel«) se pledira za uspostavu (»Recreirung«) republike, ali se napominje, da vlastela (»Nobili«) ne žele imati posla ni s kim, koji nije vlastelin. Reha dodaje, da nakon interceptiranog pisma nije stiglo nikakvo drugo pismo od Vita.

To je razumljivo, jer je Waterloo srušio čitavu tu konstrukciju nada pustolovnog Vita, i »Robinsona« odveo na ostrvo mnogo samotnije, nego što je to bila Elba. Pri koncu srpnja 1815. znalo se sve to i u Zadru, pa je tamo bio Rehin izvještaj donekle ironiziran. Referent je napomenuo, da se tu »nebst anderen rapsodistischen Bemerkungen« govori i »von diesem Pettera« (sic).

Splasnuli su dakle obrisi opasne »urote«, koju se Kaboga požurio da dojavu austrijskim vlastima. Još 20. VIII, u opširnom izvještaju o istrazi protiv Bara Bettere Reha se izražavao njemu u prilog, a o vlasteli spomenutoj u interceptu istaknuo je, da je njihovo slaganje s Vitom »vieleicht noch problematisch«. Istraga je protiv njih ostala bez rezultata.⁴⁴ Izvještaj iz Zadra u Beč barunu Hageru podvlači (25. X. 1815.), da nipošto nije dokazano, da su Baro i vlastela spomenuta u interceptu sudjelovali u planu, da Vito krene u Pariz i da zatraži u »Buonaparta« pomoć za uspostavu Republike.

Uostalom, čitava dubrovačka opozicija, ona u zemlji kao i ona u inozemstvu, postepeno je jenjavala. Iz Dubrovnika je Reha javljao 12. X. 1815., da se 10. IX. onamo vratio iz Carigrada kapetan Vincenzo

⁴³ Atti dell' I. R. Direzione di Polizia di Zara 1814—15., Fasc. I. u Državnom arhivu u Zadru.

⁴⁴ Atti Presidiali dell' I. R. Governo di Dalmazia. A 1815., fasc. I. u Državnom arhivu u Zadru.

Palma na jednoj engleskoj goeletti. Nakon 40-dnevne karantene Palma je bio preslušan, ali mu nije dokazana nikakva veza s akcijom Dživa Natalija.

Nije stoga moglo više biti razloga, da se prekine postupak protiv samog Bara, koji je u prvi mah bio zatočen, kako je to Vlaho Stulli bio zabilježio u svom dnevniku 17. VIII. 1815.: »Bartolomeo Bettera, segretario della municipalità fu arrestato nel liceo dei PP. Scolopi, colla proibizione di comunicare con chichessia sotto la responsabilità del rettore. Il motivo se lo ignora, ma pare che l'arresto sia ordinato dall'alta polizia«. ⁴⁵

To zatočenje, pod nadzorom rektora F. M. Appendinija, nije uostalom moglo biti odviše teško. Sva je prilika, da je tu Baro, po nalogu generala Milutinovića, napisao onaj svoj »Mémoire« o uređenju dubrovačke republike, čija je francuština prilično nemarna, djelo čovjeka, koji nije mnogo pazio na pravopis niti se često služio rječnikom, ali je ipak dokaz onolikog praktičnog vladanja jezikom, koliko je to moglo biti potrebno za konzularnu službu u Levantu i za francusku upravu u Dalmaciji, čiji jezični kriterij nije mogao ostati beskompromisan. A svojim je sadržajem taj »Mémoire« vrijedan — osobito po poglavljima o pomorstvu, trgovini i poljodjelstvu — dokumenat prilika u Republici u času njene propasti.

Konačnu je satisfakciju dobio Baro od austrijske vlade, kad je 1820. imenovan »preturom« (kotarskim poglavarom) u Dubrovniku. A zbiljo se to svega četiri godine prije, nego što je svojim postupkom protiv njegova bratića Vita, šest godina zatvorenog bez sudske odluke, zatim zatočenog do smrti, austrijska vlada uspostavila režim zloglasnih »lettres de cachet«. Poređenje jedne i druge mjere bez sumnje baca jarko svijetlo na Metternichovo shvaćanje distributivne pravde (»justice distributive«), koja treba da nagrađuje dobro, a kažnjava zlo.

⁴⁵ »Epidauritano« 1906. str. 36.

Résumé

VITO BETTERA-VODOPIĆ

Le nom de ce Ragusain (né le 11 décembre 1771) qui fut au long de sa carrière mouvementée tour à tour officier dans l'armée de Catherine II, banquier à Vienne et émigré politique à Londres et ailleurs, n'apparaît qu'en marge des événements historiques à la suite desquels fut supprimée l'existence séculaire de la République de Dubrovnik. Homme d'esprit, doué d'une belle figure et d'une grande facilité de s'assimiler les langues et les coutumes étrangères, Vito Bettera a sans doute plus d'une fois été ce que l'on désigne par «chevalier d'industrie». Mais cela devait se passer à l'époque de sa vie qui était marquée par une suite de situations difficiles auxquelles il s'est trouvé mêlé, de sa propre initiative, au moment même où il était à l'apogée de sa fortune, à Vienne, en 1812. C'est en effet en novembre 1812, jouissant d'une situation officielle de secrétaire auprès du prince Nicolas Esterhazy, doublée d'une situation officieuse d'intermédiaire auprès des maisons Schuller et Puthon, banquiers et agents de la République de Raguse — occupée sur son territoire, mais menant encore une espèce de survie dans la politique européenne — que Vito est devenu l'objet de la haine du tout puissant Metternich, dans des circonstances qu'il relate dans ses «Mémoires».

Ami du conseiller d'Etat russe Jean-Baptiste Mallia, qui assurait la représentation des intérêts russes pendant la rupture des relations diplomatiques à laquelle l'Autriche s'est trouvée obligée par son alliance avec Napoléon, et qui s'occupait à Vienne de toute sorte d'affaires et principalement d'usure, Bettera a été le témoin de mauvais procédés d'un groupe d'intrigants qui ont précipité sinon causé la mort de son ami, dans le but de s'emparer de ses papiers et de son argent. Un collègue de Mallia (le conseiller d'Etat Ott), son médecin (Capellini) et un intermédiaire assez louche (Giorgi) ont été les exécuteurs de cette opération criminelle, tandis que les fils de l'intrigue étaient entre les mains de la belle princesse de Bagration, dont la renommée devait bientôt après défrayer la chronique scandaleuse du Congrès de Vienne.

Il serait peut-être exagéré de croire au désintéressement complet de Bettera dans cette affaire, puisque dans le testament de Mallia il y avait aussi un legs en faveur de son ami Vito. Néanmoins, le courage avec lequel Bettera s'est décidé d'affronter l'hostilité du trio patronné par la princesse de Bagration, dont les liens tendres avec Metternich n'étaient un secret pour personne, est incontestable. Incarcéré après un simulacre de procès, Bettera dut, à la fin de 1813., quitter Vienne, après avoir vainement cherché de se procurer un passeport pour la Russie où ses adversaires avaient de puissants protecteurs, et après avoir également échoué dans sa tentative d'entrer en service anglais et d'être attaché à l'amiral Freemantle, commandant de l'escadre britannique qui opérait dans l'Adriatique.

C'est donc en somme pour avoir osé braver Metternich que Bettera, après avoir joui à Vienne d'une situation prospère, dut connaître l'amertume de l'émigration. Ragusain, il ne pouvait pas avoir des sympathies pour Napoléon, dont les troupes avaient envahi sa patrie. D'ailleurs, ses amitiés viennoises l'orientaient également vers l'antibonapartisme irréductible qui préférait la fermeté de Stadion à l'opportunisme de Metternich. Mais à Gênes, où il avait établi son

quartier après avoir été obligé de quitter Vienne, Bettera devint brusquement bonapartiste. Le débarquement de Napoléon à Fréjus et le succès foudroyant de son avance sur Paris opérèrent ce revirement. Bettera décida donc de partir pour Paris et d'y chercher appui pour le rétablissement de la République de Dubrovnik, occupée à se moment - là par les troupes autrichiennes - situation de fait n'ayant pas encore reçu l'assentiment des Alliés ni de la Turquie. Il s'adressa, par une lettre en croate, datée du 8 avril 1815, à son cousin à Dubrovnik, Baro Bettera, secrétaire de la Mairie, lui apprenant qu'en ce moment »il n'y a plus personne qui pourrait nous aider si ce n'est ce Robinson qui nous avait détruit par le moyen de ce diable de Marmont«.

Mais cette lettre fut interceptée par l'intendant autrichien Vlaho Kaboga (ancien champion de l'indépendance sous la domination française), qui s'empres- sa de l'envoyer au gouvernement provincial à Zadar, traduite et commentée en italien. Source de poursuites ou d'ennuis pour Baro et pour les personnes, qui y furent mentionnées, cette lettre se trouva cependant bien vite dépassée par les événements: après Waterloo le »Robinson« de l'île d'Elbe ne fut bientôt plus que le captif de Sainte-Hélène.

Réfugié en Angleterre, Bettera y publia, en 1816 et 1817, un livre et une brochure en français, contre le despotisme de Metternich et contre les décisions arbitraires du Congrès de Vienne. Le premier de ces livres, intitulé »Mémoires sur une époque de ma vie ou Appel aux hommes d'honneur et en particulier à ceux de l'Empire de Russie d'une injustice éprouvée à Vienne, par Vito-Marie de Bettera-Wodopich, gentilhomme ragusain« (Londres 1816, chez Schulze et Dean XIII, Poland Street, Oxford Street, 112 pp. in-8°), est analysé ici. Outre le récit de l'auteur sur la mort de Mallia, ce livre contient de nombreuses pièces justificatives et lettres. Parmi ces dernières figurent trois épitres dont l'auteur est le prince de Ligne. Le spirituel biographe de Jacques Casanova et admirateur du »chevalier de Seingalt« fait preuve de beaucoup de sympathie à l'égard de son jeune et bouillant ami Bettera, poète de circonstance lui-aussi, auquel il dédie des vers dont voici un échantillon: »... encore quelque autre titre — Que vous avez hérité du midi — Vous avez de l'Abencérage — Vous êtes simple, gai, Vésuve, enfant et sage — Et ce n'est pas ce que l'on trouve ici«. C'est donc par son tempérament et par son esprit de méridional, qui faisaient défaut dans la Vienne cosmopolite de 1813, que Bettera s'est assuré l'amitié du célèbre vieillard, consacré l'homme le plus spirituel d'Europe.

Les diatribes de Bettera contre Metternich, tout brillantes qu'elles furent, devaient être fatales à leur auteur. Après de longues pérégrinations à travers l'Europe, il commit la faute, en 1824, de revenir en Autriche. Jeté en prison, il dut attendre six ans pour être jugé et, quoique libéré par le tribunal, il ne fut pas mis en liberté. Il mourut confiné, à Munkacs en Hongrie, le 4 octobre 1841.